

Hallgatók értelmiségképe¹

Bocsi Veronika

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2019.2.5>

Beérkezés: 2018. 11. 07.

Átdolgozott változat beérkezése: 2019. 05. 20.

Elfogadás: 2019. 07. 02.

Összefoglaló: Az értelmiségi szerepek összetevőinek felmérésére egy 18 itemből álló kérdéssort készítettünk, amely a szakirodalomban fellelhető elemeket ötvözi (szakmberszerep, lokális szerepvállalás, közéleti részvétel stb.). A kérdéssort egy 2017-es országos hallgatói kutatás során (N=1502) teszteltük.

Az ezredforduló utáni nemzetközi szakirodalom számos elméleti támpontot ad az egyetem és az értelmiségi szerepek kapcsolatának kutatásához. A kapott adatok értelmezéséhez ez azonban nem elegendő, és az értelmezés során azokat a felsőoktatásban lezajló és azon kívüli változásokat is fel kell használnunk, amelyek a diákok értelmiségi szerepkészletét formálhatják.

Az eredmények arra utalnak, hogy a hallgatók értelmiségre vonatkozó elképzeléseiben a szakmberszerep és a „klasszikus” értelmiségi felfogás dominál, míg a közéleti és a kritikus funkciók gyengék. Az értelmiségi szerepeket a lokális közösségekre vonatkoztatják a diákok, a makrotársadalmi elemek háttérbe szorulnak.

Kulcsszavak: értelmiség, felsőoktatás, hallgatók

Bevezetés

Az utóbbi két évtizedben az értelmiségképzés kérdésköre a felsőoktatáskutatás fókuszába került. Az elemzéseknek ezt a szálát számos olyan változás indukálta, amelyek az egyetemnek, a hallgatók és az oktatók világát alapjaiban formálták át. Fontos látnunk, hogy bár a változások eltérő kiindulópontokkal bírnak – mind campusokon belülről, mind pedig azokon kívülről induló folyamatokkal számolhatunk –, az eredmények mintha egy irányba mutatnának. A változás az egyetemet elmozdította a korábbi, „elefántcsonttorony” pozíciójából, s ez az értelmiségképzés teljes spektrumára hatást gyakorolt.

A felsőoktatás komplex szocializációs színtér (Szabó 2012; Pusztai et al. 2016), ahol az intézményi, kortárs, oktatói és tudományterületi hatások összefonódva, bonyolult konstellációban működnek. A hatások sokrétűek, s ezek mintázatai intézményenként és egyéneknél is eltérőek: az intézmény egyfajta keretet biztosít, miközben az intézményi klíma nagyban függ a hallgatók viselkedésmintáitól és elvárásaitól, a befogadás pedig egyéneknél eltérő mintákkal és hatásfokokkal történhet. A szocializációs hatások egy szála az értelmiségi szerepek átadásához, kialakításához vagy rögzítéséhez vezet el ben-

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási ösztöndíj és az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Program támogatásával készült.

nünket. Az, hogy a tömegessé váló felsőoktatás világában (Hrubos 2014; Kozma 2004) az értelmiségképzés más módokon, más tartalommal és más hatásmechanizmussal működik, egyértelmű jelenség. A változások már csak azért is elkerülhetetlenek, mert a hallgatói összetétel is megváltozik – bár a felsőoktatás bizonyos szegmensei mindig is teret adtak az elsőgenerációs értelmiségiek képzésének (Karády 2012; Nagy 2012), a nem tradicionális hallgatók nagyobb arányú megjelenése (Pusztai 2011) miatt az intézmények értelmiségképzésben betöltött szerepe is átalakult.² A vizsgálat célja, hogy feltárjuk a nappali tagozatos diákok értelmiségképezésének sajátosságait. Az így kirajzolódó kép magán viseli a hallgatók szociokulturális jegyeinek a nyomait, az egyetemek működésének sajátosságait, a tudományterületek hatásait, de külső, oktatáspolitikai és munkaerőpiaci elemek is alakítják. Az értelmiségi lét bizonyos elemei a közéleti-kritikai funkciókhoz kapcsolhatók, így a kapott eredmények a politikai szociológia számára is felhasználhatók.

A nemzetközi szakirodalom az értelmiségképzés és a tömegessé váló felsőoktatás kapcsolatának leginkább az elméleti megközelítést adja, vagy a terület bizonyos, de szűkebb aspektusait elemzi (például az elsőgenerációs értelmiségiek vagy hátrányos helyzetűek felsőoktatásban való jelenlétét – például Laemmler 2011; Berlinger–Megyei 2015). Kvantitatív vagy nagymintás vizsgálatokat, értelmiségkoncepciókat felmérő kérdéssorokat azonban nem találtunk. Az értelmiségiszociológia konceptualizálási kísérletei ugyanakkor kijelölik a fogalom szerepkészletének határait. Jelen tanulmányban nem az értelmiségkutatás korábbi, idevágó definíciós kísérleteit vagy rétegződés-szemponitú megközelítését kívánjuk folytatni (összefoglalja: Brym 2015), hanem feltárni azt, hogy a jelenkori hallgatói populáció értelmiségi szerepkészlete milyen fő jegyekkel írható le. Ez indokolja a tanulmány elméleti kereteinek felsőoktatási fókuszát és relatíve tágabb terjedelmét. Az értelmiségi szerepeket egy 18 ítemes kérdéssorral mértük fel, amely a korábban említett fogalmi alapokra épül, és magában foglalja a szakember, a „public intellectual” vagy az „intelligencia” (Fónai 1995) funkcióit és jegyeit, de megtaláljuk benne a magaskultúrához és a kulturális elithez kötődő elemeket is (Kristóf 2011). A skála kialakításakor ügyeltünk arra, hogy az értelmiség mintaadó funkciójának társadalmi háttérét is feltárjuk, tehát rákérdeztünk a lokális és makrotársadalmi beágyazottságra, illetve a nemzeti és globális kultúrához való viszonyra. Úgy véljük, hogy a kapott adatok hozzásegítenek az egyetemek intézményi klímájának alaposabb megértéséhez, illetve előrevetíthetik a jövőbeni magyar értelmiség viselkedési mintáit.

Értelmiségképzés és felsőoktatás

Az egyetemek az értelmiség képzésének talán legfontosabb, de nem kizárólagos helyszíneként definiálhatók.³ Az intézmény megszületése a társadalmi réteg megszületésével is összefügg és összefonódik, amire mind a nemzetközi, mind a hazai szakiro-

2 Nem tradicionális hallgatók alatt a túlnyomórészt nem középosztálybeli, korábban a felsőoktatásból inkább kiszoruló csoportokat értjük: a társadalom alsóbb rétegéből érkezőket, a munka mellett tanulókat, a kisebbségi diákokat stb.

3 Váriné (1981) hangsúlyozza, hogy értelmiségivé válik az ember, s ez a folyamat értelemszerűen belenyúlik a pályaadaptáció éveibe.

dalom rámutat (Le Goff 1979; Mazsu 2012; Huszár 1977). Az egyetemek egyszerre biztosították bizonyos társadalmi rétegek számára a társadalmi újratermelődés lehetőségét, míg másoknak (s ez sokkal inkább volt jellemző az alacsonyabb presztízsű értelmiségi szakmák esetében) a társadalmi mobilitás pályáivét tették elérhetővé. Tudáselemeket, habituselemeket, viselkedési mintákat és kapcsolati hálókat rögzítettek és biztosítottak, s bizonyos diplomák megszerzése által pozícióval, státusszal és jövedelemmel látták el a végzeteket. Az intézmények változásával az értelmiségképzés súlypontjai és sajátosságai is átalakultak. S bár leegyszerűsítő az a kép, hogy mindezt az elitképzés és a tömegessé váló felsőoktatás szembeállításával modellezzük, a szakirodalomban gyakran találkozhatunk ezzel a megközelítéssel.

Az értelmiségi szerepek átalakulását azonban – ahogyan azt korábban már említettük – sok esetben campusokon túli hatások alakítják. A nemzetközi szakirodalom kiter példál a tömegkommunikáció és az internet közéleti szerepeket átformáló hatására, tehát a „public intellectual” funkciók átalakuló kereteire és feltételeire (Fleck–Hess–Lyon 2006; Davis 2006), a tudáshoz való viszony, illetve a posztmodern hatásaira (amelyek például a morális állásfoglalásokhoz, a világ értelmezésének eltérő lehetőségeihez, az „igazság” kereséséhez kapcsolódnak – Bauman 1987). A kulturális fogyasztás főbb trendjeinek átalakulása is alakítja az értelmiségi magatartást (például a Peterson nevéhez köthető kulturális mindenevők elmélete alapján joggal feltételezzük a magaskultúra fogyasztásának háttérbe szorulását – Sullivan 2010). Az adott politikai berendezkedés a kritikai-közéleti funkciók egészét alapjaiban határozza meg (Auer 2006; Ettrich 2007), míg más szerepelemek ebből a szempontból „semlegesebbek” (például a szaktudáshoz kapcsolódó tartalmak).

Az elméleti keretek további részében az értelmiségképzés és a felsőoktatás aktuális kapcsolatát három fókuszpont segítségével elemezzük. Az intézmények, a hallgatók és az oktatók világa felől igyekszünk megérteni azokat a sajátosságokat, amelyek a hallgatók jelenlegi értelmiségre vonatkozó szerepkészletét alakíthatják.

Az intézményi oldal vizsgálata

Az intézményi oldal vizsgálatakor a kiindulópontot a felsőoktatási rendszer expanziója jelenti. Ennek következményei az értelmiségképzésre igen összetettek. A hallgatói bázis bővülése az elsőgenerációs értelmiségiek nagyobb arányú részvételét jelenti, az intézményrendszer diverzifikációja pedig a felsőoktatás olyan szegmenseit hívja életre, amelyek gyakorlati jellegű, alacsonyabb presztízsű képzéseket biztosítanak túlnyomórészt elsőgenerációs értelmiségi hallgatóknak. Ez egyrészt egy intergenerációs társadalmi mobilitási ív első állomását képezi, ami a társadalom nyitottsága szempontjából kulcsfontosságú lépés. Másrészt speciális feladatokat vár el magától az intézménytől is, hiszen a magatartásbeli, tudásbeli stb. elemek installálása és pótlása, és sokkal kevésbé a rögzítése és a fejlesztése válik az intézmény fő tevékenységévé. Az intézmények ezen csoportja sokkal inkább fog tanítási profillal bírni, s a kutatások és az innovációk kevésbé vagy alig kapnak szerepet ezeknek az intézményeknek az

életében. A tömegessé válás a diplomák értékét is devalválja, ami összefüggésben van a vertikális munkaerőpiaci illeszkedés problematikájával (Veroszta 2016).

A változások másik fókuszpontját az egyetemek működési kereteinek a megváltozása jelenti. Fitzgerald (2012a) a piaci működés elveinek elterjedését, az oktatási piacon kialakuló versenyhelyezetet, a menedzselt, cégek által finanszírozott és alkalmazott kutatások előretörését,⁴ a bürokratikus működés jegyeinek felerősödését, a megváltozott vezetési gyakorlatokat, illetve a felsőoktatás szolgáltatásként, eladható áruként való értelmezését tartja azoknak a tényezőknek, amelyek a „klasszikus” értelmiségképzés kereteit messzemenően átalakítják. Az egyetemek ellenőrzött, átvilágható és kontrollálható intézményekké váltak az utóbbi három évtizedben, amelyek sok esetben sem a kutatások szabadságát, sem az oktatói hatások kritikai gondolkodást erősítő jegyeit nem tudják a korábban rögzített sémák alapján megvalósítani. Az értelmiségi definíciókban megjelenő kötetlen és független elemek, amelyek az intézményi működés keretrendszerét kellene, hogy jelentsék, háttérbe szorulnak.

Az így kialakuló viszonyrendszerben az egyes tudományterületek helyzete is megváltozik – márpedig az egyes tudományterületek az értelmiségi funkciók más-más szerepeleimet képviselik nagyobb hangsúllyal. A kiformalódó új struktúrák a bölcsészettudományok és a társadalomtudományok háttérbe szorulását eredményezhetik (Bok 2003), s ez erodálhatja az e területek által inkább képviselt szerepelemeket (általános műveltség, magaskultúra fogyasztása stb.).

Az intézmények finanszírozásának és működésének változásai Magyarországon is ebbe az irányba mozdultak el. A hallgatói létszám bővülése ugyan megállt, s az utóbbi években a hallgatók fiatal kohorszokon belüli aránya is csökkent, de a jelenlegi felsőoktatás messze nem egyezik meg az évtizedekkel ezelőtti intézményi formákkal. Az oktatáspolitikai fő irányvonalát jól szemlélteti Polónyi 2013-as írása, melyben a felsőoktatási törvényekben vizsgálta meg a felsőoktatás feladatának megfogalmazását, s kiemelte, hogy a jelenleg is érvényben lévő 2011-es felsőoktatási törvény a nemzetgazdasági hozzájárulást és a munkaerőpiacon használható végzettségeket nevezi meg (Polónyi 2013). Mindez a komplex, az értelmiségképzés számos aspektusát is magában foglaló felsőoktatási szocializáció képétől távolabb eső célrendszert jelenít meg.

A hallgatói oldal vizsgálata

A hallgatói bázis átalakulása kapcsán már említettük a nem tradicionális hallgatók csoportjának markánsabbá válását, amely átalakítja az egyetemek értelmiségképző funkcióit. A diverzifikáció kapcsán ugyanakkor az is egyértelmű, hogy az alacsonyabb presztízsű karokon és intézményekben a felsőfokú végzettséggel bíró szülők gyermekei alig vagy egyáltalán nem jelennek meg. Mindez az intézményi klímát jelentősen formálja, alakítja a hallgatói mikroközösségek viselkedési, habitusbeli és kommunikációjában megfogható sajátosságait, illetve az egyetemek magaskulturális szolgáltatásait azál-

4 Mind Bok (2003), mind pedig Fitzgerald (2012a) egyfajta fausti alkuról ír a cégek és a piaci szereplők, illetve az egyetemek között.

tal, hogy annak a hallgatói igényekhez kell illeszkednie (Panton 2005). A megváltozott hallgatói bázis művelődési szokásaiban minden bizonnyal a tömegkulturális elemek nagyobb súllyal szerepelnek, s ha az egyetemek ki akarják szolgálni ezeket az igényeket, egyre inkább az „élményegyetem” irányába kell elmozdulniuk. A felsőoktatási értékek rajzolatait Veroszta (2010) kutatásai alapján ismerjük. Eredményei az utilitarista elvárások dominanciájára mutatnak rá, ami a felsőoktatási intézmények működésére is hat. Ha verseny van ezen intézmények piacán, s az elvárások a praktikus ismeretek irányába mutatnak, a szakok tartalmi feltöltése, a kínált kurzuslisták stb. a hallgatói igényekhez fognak igazodni. Panton (2005) ezzel kapcsolatban felhívja a figyelmet a hallgatók tanulási és vizsgázási szokásainak megváltozására. Az értelmiségi definíciók egyik eleme az általános, szaktudáson túli műveltséghez kapcsolódik, amelynek elemei egy ilyen jellegű intézményi átalakulás hatására perifériára sodródhatnak. A morális tartalmak, a kritikai állásfoglalások tartalmi megjelenése beszűkülhet.

A hallgatókat az intézményi szocializáció során számos hatás éri. Hogy az intézmény által kínált elemek milyen hatásfokkal rögzülnek, az igen sok tényezőtől függ. A hallgató egyetemi integrációjának mértéke minden bizonnyal ezek közül az egyik legfontosabb. A campuson töltött idő, a kortárs kapcsolatok campuson belülről vagy kívülről vezető szálainak aránya, az oktatókkal fenntartott interakciók sűrűsége egyaránt formálják a beilleszkedés mértékét.

Az oktatói oldal vizsgálata

Az intézményi és hallgatói változások értelemszerűen az oktatók csoportjára is hatnak. A nemzetközi szakirodalom napjainkban a klasszikus tudományos identitás árnyaltabbá válását emeli ki (White 2012), ami az oktatói bázis megváltozott szociokulturális és nemi összetételére vezethető vissza. Az oktatói munka komplexebbé válása (bürokratikus, menedzseri, tanári, kutatói, mentori szerepek keveredése) a leterheltség emelkedéséhez vezet, illetve megváltoztatja az oktatók értelmiségképésben játszott szerepét és lehetőségeit. Újfajta, a tudományos teljesítménytől eltérő karrierutak válnak elérhetővé a felsőoktatáson belül. Az intézményi működés kontrolláltabb volta az oktatási folyamat kontrollját is fokozza, s a már említett praktikus elvárások a szaktudás prioritását eredményezik az értelmiségképzés folyamatában (Barnett 2005). Az oktatói munka mérésére, átláthatóságára szolgáló tudományometriai eszközök az oktatók munkájának súlypontjait alakítják át – miközben egy oktató személyiségének és világlátásának tanórai és tanórán túli hatásai nem mérhetőek vagy számosíthatók, de a felsőoktatás szocializációs folyamatának a lényegi elemét adják.

A szakirodalom az értelmiség egyik fontos funkciójaként a tudás létrehozását nevezi meg. Ennek kiindulópontjait az egyetemeken belül nagyrészt az oktatók és a kutatócsoportok adják,⁵ azonban az alkalmazott kutatás irányába mutató vizsgálatok

5 A tudás generálásának és az egyetemeknek a kapcsolata ennél természetesen jóval árnyaltabb. Lásd: Fuller (2009) és Polónyi (2010).

előretörése is alakítja a tudás generalálásának folyamatát. A tudományterületeken belül megragadható specializáció a diszciplínán túlnyúló műveltség lehetőségeit szűkíti, illetve megkérdőjelezi a „public intellectual” szerepek megvalósítását olyan kérdésekben és közügyekben, amelyek az adott oktató által jól ismert tudományterületen túlmutatnak (Gunter 2012; Furedi 2005).

A kutatás módszertani keretei

Ahogy korábban említettük, az értelmiségi szerepek összetételére egy 18 itemből álló kérdéssort szerkesztettünk, s a hallgatóknak egy négyfokozatú skálán kellett arra választ adniuk, hogy az értelmiségi lét milyen fontos összetevőjének ítélik meg az adott kijelentést. A kérdéssor reliabilitását teszteltük (a Cronbach-alfa értéke: 0,812, ahol is a legalacsonyabb érték 0,79 volt). A 2017-es Család és Karrier (CSAK) kutatás során kérdeztük le az itemsort.⁶ A kérdéssort a *Melléklet* első táblázata tartalmazza. A kutatás mintája országos, de nem reprezentatív. A minta kialakításánál a rétegzés során földrajzi és tudományterületi szempontokat érvényesítettek. Az 1502 fős nappali tagozatos hallgatói mintában 11 intézmény képviseltette magát (ELTE, SOTE, DE, Óbudai Egyetem, NYE, SZTE, PTE, EKE, SZIE, DRHE és a Kaposvári Egyetem).⁷ A háttérváltozók közé a nem, az objektív anyagi helyzet indexe,⁸ a lakóhely településtípusa, a szülők iskolai végzettsége, illetve a MTA szerinti kilenc tudományterület került.⁹ A mintába a mesterszakosok, illetve az osztatlan képzések negyed- és ötödévesei 10 százalékos arányban kerültek be. A férfiak aránya 44% volt, a nők pedig 56%. Az elemzés során átlagszámítást, faktoranalízist és lineáris regressziós elemzést átlagszámítást.

Empirikus eredmények

Az értelmiségi szerepkészlet jellemzői

Első lépésben a vizsgált itemek átlagait tekintjük át. A kapott rajzolatokat az első táblázat tartalmazza. Előzetesen azt feltételeztük, hogy a legmagasabb átlagot a szaktudáshoz kapcsolódó kijelentés kapja.

6 A Család és Karrier kutatás Engler Ágnes vezetésével a Debreceni Egyetemen zajlott. Fő célja a nappali tagozatos hallgatók jövőterveinek, gyermekvállalási terveinek és családhoz való viszonyának feltérképezése volt. A kutatás országos lefedettségű célzott meg. A kérdőív utolsó blokkjaként szerepeltek az értelmiségi szerepekre vonatkozó kérdések.

7 A mintavételről bővebben: Engler (2018).

8 10 tartós fogyasztási cikkel mérve, ahol 0 értéket jelentett, ha a hallgató családja nem rendelkezett az adott eszközzel, egyet, ha egy volt a háztartásban, és kettőt, ha többel is rendelkezett a család (például: személyautó, mosogatógép, klíma).

9 A tudományterületek közül legnagyobb arányban a műszaki tudományok, a bölcsészettudományok, illetve az orvostudományok képviseltették magukat (minimum 266 fős almintákkal). Legalacsonyabb arányban a hittudományi és az agrártudományi képzéseken részt vevőket sikerült elérni (55 és 26 fővel). Ez a tudományterületekre vonatkozó kijelentések esetében óvatosságra int. Az elemzés során az alacsony elemszám miatt az agrártudományi képzésben résztvevők képezték a referenciakategóriát a lineáris regressziós modellben.

1. táblázat: Az értelmiségi szerepek összetétele a hallgatói mintában (CSAK kutatás, N=1502, négyfokozatú skálák átlagai)

Az értelmiségi szerepskála itemei	átlagok
szaktudás egy adott tudományterületen	3,47
törekvés a jóra és a szépre	3,33
általános, a saját tudományterületén túli műveltség	3,30
diploma, megfelelő iskolai végzettség	3,28
értelmiségi/szellemi munka végzése	3,22
mintaadás, motiválás, a lokális közösségek és a társadalom jobbá tétele	3,14
szellemi függetlenség (például intézményektől vagy politikától)	3,11
szakirodalom ismerete	3,00
tudományos eredmények felhasználása és terjesztése, a társadalom jobbá tétele	2,99
nemzeti identitás és kultúra őrzése	2,95
magaskultúra fogyasztása	2,86
hozzájárulás az európai és/vagy globális kultúrához, annak terjesztése, nemzetközi kapcsolattartás	2,80
közvetítő szerep a különböző társadalmi rétegek vagy érdekcsoportok között	2,78
társadalmi jelenségek elemzése, kritikája	2,77
részvétel a közügyekben, közfeladatok ellátása	2,74
tudományos vagy művészeti alkotások létrehozása	2,56
nyilvános állásfoglalás közéleti kérdésekben, médiaszereplés	2,43
hatalom ellenőrzése és kritikája, tüntetéseken való részvétel	2,30

Korábban már utaltunk az utilitarista elvárások felsőoktatásban megjelenő dominanciájára (Veroszta 2010). A legmagasabb átlaggal az adott tudományterületen belüli szaktudás rendelkezik, amely az előbbi kutatási eredménnyel egybevág. A második és harmadik pozícióban olyan kijelentések kapnak helyet, amelyek morális és esztétikai elemeket foglalnak magukba, illetve a tudományterületen túli műveltségre irányulnak. Ezek az adatok azért érdekesek, mert a nemzetközi szakirodalom ezeknek a szerepelemeknek a gyengülését prognosztizálja. Szembeötlő a tudáshoz kapcsolódó kijelentések előkelő helye (tudományterületen belül vagy kívül egyaránt) – a hallgatók tehát az értelmiségi lét fő összetevőjének a különböző tudáselemeket tekintik, amelyek mellé morális/esztétikai elemeket társítanak. A rétegződési modellekben használt olyan dimenziók, mint az iskolai végzettség és a szellemi munka végzése, szintén előkelő pozíciót kaptak, ami arra utal, hogy az értelmiségi lét kereteit a hallgatók egy adott és jól körülhatárolható társadalmi csoporthoz kapcsolják. A társadalmi környezetre irányuló kijelentések közül a lokalitások világában való hatásokat tartják a legfontosabbnak, a makroszintű hatásokkal kapcsolatos kijelentések pedig a lista végén kapnak helyet. Érdekes, hogy a szakirodalomban gyakori sajátosságnak tekintett függetlenség relatíve kedvező pozíciót kap, ám a jelenségek objektív vizsgálata nem társul a társadalmi jelenségek kritikájával, hiszen a kritikai, politikai és közéleti elemeket a lista legvégén találjuk. A politikai állásfoglalások gyakorlatilag alig képezik részét a diákok értelmiségképének. Figyelemre méltó még a magaskulturális fogyasztás helyzete, amely – elválva a tudományterületen túli műveltségtől – csak közepes átlagot kap (hasonlóan válik el egymástól a szaktudás és a szakirodalom iteme is). Mind a nemzeti, mind pedig a lokális elemek átlagos értékeket kapnak. A tudományos

produktumok és műalkotások terjesztése előrébb sorolódik, mint azok létrehozása, ami a tudományos tudás generálásától távolabbi szerepelemeket jelez. Összességében egy, a tudáselemeket előtérbe helyező, morális és esztétikai vonásokkal kiegészített, egy adott társadalmi csoport jegyeivel (végzettség, foglalkozás típusa) leírható értelmiségképet kapunk, ahol a makrotársadalmi és politikai állásfoglalások perifériára szorúlnak. Pusztán a szaktudás előtérbe helyezésével az értelmiségi koncepciók nem írhatók le. A politikával és a közélettel szembeni távolságtartás kapcsolatba hozható a magyar ifjúság politikai aktivitásának tartósan alacsony szintjével (Oross 2013). Mindez a következő értelmiségi generációk passzívabb attitűdjét jelzi előre.

A következő lépésben faktorokat hoztunk létre abból a célból, hogy feltárjuk az értelmiségre vonatkozó koncepciók struktúráját. A faktoranalízis során principal components módszert és varimax rotációt alkalmaztunk, s az eljárás során négy faktort tudtunk kialakítani (KMO: 0,714, megőrzött információ mennyisége: 59,7%). A kommunalitás értékének vizsgálata után 11 itemet tartottunk meg a modellben. A faktorstruktúrát a 2. táblázat mutatja be.

2. táblázat: Az értelmiségi szerepek faktorai

	Kritikai-közéleti	Klasszikus	Morális-nemzeti	Tudás-orientált
szaktudás egy adott tudományterületen	-,168	,251	,039	,721
általános, a saját tudományterületén túli műveltség	,128	,090	,117	,783
részvétel a közügyekben, közfeladatok ellátása	,659	-,138	,216	,395
nyilvános állásfoglalás közéleti kérdésekben, médiaszereplés	,774	-,061	,083	,000
szakirodalom ismerete	,113	,580	,023	,298
értelmiségi/szellemi munka végzése	,010	,655	,161	,200
szellemi függetlenség (például intézményektől vagy politikától)	,022	,719	,109	-,043
társadalmi jelenségek elemzése, kritikája	,622	,372	,195	-,079
törekvés a jóra és a szépre	-,053	,226	,794	,086
nemzeti identitás és kultúra őrzése	,157	,072	,809	,088
hatalom ellenőrzése és kritikája, tüntetéseken való részvétel	,743	,138	-,206	-,089

Az első faktor a kritikai és közéleti elemeket foglalja magába. Láthattuk, hogy ezek a funkciók nem képezik a diákok értelmiségi szerepkészletének az alapját, így a háttérváltozók elemzése során különösen fontos kérdésként tekintünk azoknak az almintáknak a beazonosítására, ahol ennek az itemcsoportnak az elfogadottsága magas. A morális-nemzeti faktor a nemzeti kultúra támogatását tartalmazza, illetve ide sorolódnak a morális és esztétikai elemek („törekvés a jóra és a szépre”). Ennek a két itemnek az összekapcsolódása igen érdekes, s a posztmodern tudásértelmezéstől távoli beállítottságot sugall. A klasszikus faktort olyan elemek alkotják, amelyek egy

„szabadon lebegő”, magaskulturális szellemi térben elhelyezkedő, értelmiségi habitussal leírható, jellemezhető csoport képét mutatják. A tudásorientált faktor a szak tudást és az adott tudományterületen túli tudást foglalja magába – itt kiemelendő, hogy az általános műveltség iteme nem a klasszikus faktor részét képezi, hanem a szaktudáshoz illeszkedik.

A háttérváltozók és hatásai

A háttérváltozók értelmiségi szerepekre gyakorolt hatása előtt röviden bemutatjuk azok megoszlását. A mintánkban a nők aránya 56%-os volt, ami pár százalékos felülreprezentáltságra utal (FIR-adatok szerint a 2017/2018-as tanévben 51% volt nappali tagozaton a nők aránya – Oktatási Hivatal, 2018). A szülők végzettségének vizsgálata során azt találtuk, hogy az apák esetében a minimum főiskolai végzettség aránya 30%-os, míg az anyák esetében ez a mutató 38%-ra tehető. (Itt az Eurostudent adataihoz tudjuk hasonlítani a mintánkat, ahol is a minimum főiskolai végzettségű apák aránya 34%, az anyáké pedig 39% – Eurostudent VI. 2018.) A diákok 26%-ának a jelenlegi lakóhelye falu, 28%-ának megyeszékhely vagy főváros, míg kisebb városból 46% érkezett. A Magyar Ifjúság Kutatás 2012-es adatbázisában a nappali tagozatos hallgatói almintában a falun élők aránya szintén 28% körüli, azonban a fővárosban és megyeszékhelyeken élők aránya magasabb (42%).¹⁰ A kutatás során tehát a kisebb városban élő diákokat érték el nagyobb arányban. Hogy az egyes változók faktorokra gyakorolt hatásait el tudjuk különíteni, lineáris regressziós modelleket futtatunk le. A függő változók a korábban már azonosított faktorok voltak, független változóként pedig a nemet, a szülők iskolai végzettségét, az anyagi tőke indexét, a településtípust, a képzés típusát, a tudományterületeket, illetve a vallásosságot vontuk be. Ez utóbbi változó beemelése mellett azért döntöttünk, mert arra voltunk kíváncsiak, hogy egyes hatások a hittudományi képzések speciális hatásmechanizmusaiából, vagy pedig a hallgatók vallásos jegyeiből vezethetők-e le.

A nemet dichotóm változóként vontuk be a modellbe (0= férfi, 1= nő), a szülők iskolai végzettségét pedig az elvégzett iskolai osztályok számával mérjük.¹¹ A településtípus, a vallásosság, a tudományterület, a képzés típusa esetén dummy kódolást alkalmaztunk a következő referenciakategóriákkal: kisebb város, bizonytalan vagyok, agrártudományi képzés és alapképzés. A vallásosság egyéb kategóriái az egyházas, maga módján vallásos és nem vallásos voltak. Az anyagi tőke a tartós fogyasztási cikkek indexével szerepelt a modellekben.

A modellek első lépése a szociodemográfiai háttérváltozókat tartalmazta, amihez a második lépésben a vallásosság típusait illesztettük, végül pedig a tudományterületekkel és a képzés típusával egészítettük ki. A kritikai-közéleti faktor regressziós modelljét a 3. táblázat mutatja be.

10 Az adatbázis használatának jogát a Kutatóponttól kaptuk meg, ezért köszönettel tartozunk.

11 Mivel a szülők többsége még a bolognai rendszer előtt végzett, így a főiskolát 16 évvel, az egyetemet 17-tel kódoltuk.

3. táblázat: A kritikai-közéleti faktor lineáris regressziós modellje (béta-értékek, CSAK Kutatás, N=1502, $p \leq 0,05$, sig. = 0,000: ***, sig. 0,001 és 0,01 között = **, sig. 0,01 és 0,05 között = *)

	1. lépcső	2. lépcső	3. lépcső
nem (0– férfi, 1 – nő)	–,081*	–,084*	–,119**
anyagi tőke (indexszel)	–	–	–
falu	–	–	–
megyeszékhely	–	–	–
főváros	,093*	,103**	,088*
apa végzettsége (folytonos)	–	–	–
anya végzettsége (folytonos)	–	–	–
egyházias	–	–	–
maga módján	–	–	–
nem vallásos	–	–	–
bölcsészettudomány			,271**
társadalomtudomány			,226**
természettudomány			–
műszaki tudományok			–
orvostudomány			,215**
művészeti képzések			,137*
hittudományi képzések			–
mesterképzés			–
osztatlan képzés			–
R ²	0,174	0,234	0,290

A kritikai és közéleti funkciók a nemi szerepekhez igazodva egyrészt a férfiakra lesznek jellemzőbbek, másrészt pedig a fővárosi lakóhely esetében figyelhetünk meg magasabb értékeket. Mindez a lokális szerepvállalások, a társadalmi szerepvállalás eltérő mintázataira utal a budapesti hallgatók esetében. Az anyagi tőke nem alakítja ezt a szerepértelmezést, ahogyan a képzés típusa sem. A tudományterületek hatása azonban jelentős – legerősebb hatással a bölcsészettudományi képzés bír, amelyet a társadalomtudományok, majd az orvostudományok követnek. A művészeti képzések hatása csekélyebb, de szignifikáns. A három, előbb említett tudományterület hatása erősebb a háttérváltozók hatásainál, tehát a nemi hovatartozásnál és a fővárosi lakóhelynél. Az egyes értelmiségi szakmák nemi összetételének a változása tehát egyben azt is jelenti, hogy az értelmiségi magatartás elemei is átstrukturálódnak – egy elnőiesedő professzió minden bizonnyal passzívabb és kevésbé kritikus értelmiségi létet indukálhat.

A klasszikus faktort három item alkotta: a szellemi függetlenség, a szellemi munka és a szakirodalom ismerete. A faktort magyarázó hatásokat a 4. táblázat ábrázolja. Ezt a típusú szerepértelmezést kevesebb változó magyarázta. Pozitív kapcsolatot az apa végzettsége, a bölcsészettudomány és a műszaki tudományok esetében találtunk.

4. táblázat: A klasszikus faktor lineáris regressziós modellje (béta-értékek, CSAK Kutatás, N=1502, $p < 0,05$, sig. = 0,000: ***, sig. 0,001 és 0,01 között = **, sig. 0,01 és 0,05 között = *)

	1. lépcső	2. lépcső	3. lépcső
nem (0-férfi, 1-nő)	-	-	-
anyagi tőke (indexszel)	-	-	-
falu	-	-	-
megyeszékhely	-	-	-
főváros	-	-	-
apa végzettsége (folytonos)	,092*	,101*	,092*
anya végzettsége (folytonos)	-	-	-
egyházias	-	-	-
maga módján	-	-	-
nem vallásos	-	-	-
bölcsészettudomány			,226**
társadalomtudomány			-
természettudomány			-
műszaki tudományok			,188*
orvostudomány			-
művészeti képzések			-
hittudományi képzések			-
mesterképzés			-
osztatlan képzés			-
R ²	0,95	0,145	0,196

A harmadik azonosított faktor a morális-nemzeti nevet kapta. Ebben a jóra és a szépre való normatív törekvés makrotársadalmi elemekkel keveredett (nemzeti kultúra és identitás megőrzése). A vallásosság típusainak bevonása mellett e faktor miatt döntöttünk, hiszen szeretnénk volna megtudni, hogy a hittudományi képzési terület a vallásosság típusaitól elkülöníthető hatással bír-e. A kapott eredményeket az 5. táblázat ismerteti.

5. táblázat: A morális-nemzeti faktor lineáris regressziós modellje (béta- értékek, CSAK Kutatás, N=1502, $p \leq 0,05$, sig. = 0,000: ***, sig. 0,001 és 0,01 között = **, sig. 0,01 és 0,05 között = *)

	1. lépcső	2. lépcső	3. lépcső
nem (0– férfi, 1 – nő)	,112**	,115**	,111**
anyagi tőke (indexszel)	–	–	–
falu	–	–	–
megyeszékhely	–	–	–
főváros	–,077*	–	–
apa végzettsége (folytonos)	–	–	–
anya végzettsége (folytonos)	–	–	–
egyházias		,228***	,177**
maga módján		–	–
nem vallásos		–	–
bölcsészettudomány			–
társadalomtudomány			–
természettudomány			–
műszaki tudományok			–
orvostudomány			–
művészeti képzések			–
hittudományi képzések			,131*
mesterképzés			–
osztatlan képzés			–
R ²	0,159	0,253	0,301

A faktor értékeit formálja a nemi hovatartozás (a nők esetében magasabb az érték), illetve az egyházas vallásosság, valamint a tudományterületek közül egyedülként a hittudományi képzés. Fontos látni, hogy a maga módján vallásos csoporthoz nem tartozik kimutatható hatás, az egyházas vallásosság hatása pedig erősebb a hittudományi képzés hatásánál.

A negyedik faktor a tudásorientált nevet kapta, s az általános műveltség, illetve a szaktudás elemeit fogta össze. A regressziós modellben egyetlen szignifikáns kapcsolatot tudunk azonosítani, ami a településtípus változójához kapcsolódott. A fővárosi lakóhely hatása volt kimutatható, az irány pedig negatív, tehát a budapesti hallgatók esetében sokkal kevésbé volt jellemző a tudás felhalmozására irányuló értelmiségi szerepfelfogás (Melléklet, 2. táblázat).

Összességében azt mondhatjuk, hogy a kritikai-közéleti funkciók kapcsán mutatható ki a tudományterületek hatása a legintenzívebben – ez a szerepértelmezés szoros összefüggést mutat például a bölcsészettudományokkal vagy a társadalomtudományokkal. Azt is látnunk kell, hogy a tudományterületek hatásai inkább csak bizonyos faktorok esetében érvényesülnek, s nem formálják az értelmiségi szerepkészlet minden elemét. (Ezen összefüggések egy része a továbbiakban ráépülő kutatásokat igényel – pl. az orvostudományi vagy a műszaki képzések szignifikáns kapcsolatai tartoznak ide.) Bizonyos változók korábban logikusnak tűnő hatásait a regressziós modellben nem tudtuk kimutatni – ilyen például az anyagi tőke indexe, az anya iskolai végzettsége vagy a településtípusok olyan kategóriái, mint a falu vagy a megyeszékhely.

hely. A vallásosság egyedül a morális-nemzeti beállítottsághoz kapcsolódott, s láthatuk, hogy a hittudományi képzési terület sem gyakorolt hatást más beállítottságra, s nem eredményezte például a tudásorientált faktor nagyobb elfogadását. A mester-vagy az osztatlan képzések nem bírtak szignifikáns hatással.

Összegzés

A tanulmányunk elméleti részében arra törekedtünk, hogy összefoglaljuk az értelmiségképzés és a felsőoktatás összefüggéseit, s egy olyan keretrendszeret vázoljunk fel, amelyben az értelmiségi szerepelemeket bemutató empirikus kutatásunk eredményeit értelmezni tudjuk. A felsőoktatás egészének átalakulása megváltoztatta az értelmiségképzés egész mechanizmusát, s mindez a jelenség negatív elemeinek a kihangsúlyozásához vezet (Fitzgerald 2012b) az objektív elemzés és az esetleges korrekciós javaslatok kidolgozása helyett. A kapott mintázatokat ugyanakkor a hazai sajátosságok is alakítják, amelyek a felsőoktatás hallgatói összetételéhez, nyitottságához, az intézményi háléhoz, a politikai és munkaerőpiaci kontextushoz kapcsolódnak. S bár korábban a diákok értelmiségi koncepcióit más kutatásokban nem elemezték, a felsőoktatás-kutatás bizonyos szálai hozzáilleszthetők az eredményeinkhez. S míg a szakirodalom alapján a szaktudás dominanciáját feltételeztük, az eredményekből kitűnik, hogy a hallgatók az értelmiségi szerepvállalást ennél tágabb kategóriaként értelmezik. A szaktudáson kívüli elemek ugyanakkor csak bizonyos irányokba mutatnak – ilyenek a magaskultúrához, az általános műveltséghez, a morális elemekhez és a lokális szerepvállaláshoz fűződő területek. Fontos eredménynek tekinthető, hogy a makrotársadalmi és a közéleti elemek háttérbe szorulnak, amelyek pedig az értelmiség definíciós megközelítésében alapvető fontosságúak. A „public intellectual” értelmezés, amely a nemzetközi szakirodalom napjainkban talán leggyakrabban elemzett területe, távol esik a diákok elképzeléseitől. Kérdés ugyanakkor, hogy ez a jelenség a pillanatnyi társadalmi helyzetet tükrözi, vagy pedig hosszú távú folyamatnak tekinthető a diákok közéleti passzivitása (vö. Szabó 1990). Szelényi (1990) a kelet-európai értelmiséget elemezve jutott arra a következtetésre, hogy három típussal írható le annak tudásszerkezete: a szakember és az intelligencia szerepkészletével, illetve a kritikai nyelvre épülő kultúrával. Az egyes itemek pozícióját megvizsgálva láthatjuk, hogy napjaink hallgatóinak felfogásában az első kettő dominanciája mutatkozik meg. Az is egyértelműnek tűnik, hogy a hallgatói populáció bizonyos szegmenseiben a közéleti-kritikai funkciók erőteljesebbnek tűnnek, s ezek a szálak a főváros és a férfiak almintájának irányába mutatnak. A főváros esetében kimutatható szignifikáns kapcsolatok a falusi és a nagyvárosi értelmiségi magatartásformák közötti nagyobb eltéréseket vetítik előre a jövőben.

Fitzgerald (2012b) arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyetem egészének kellene egyfajta közéleti térként működnie, amelynek az egyik legfontosabb feladata a demokratikus minták átadása és a demokratikus értékek megvitatása. A tudományte-

rületekre vonatkozó eredményeink megrajzolják az egyes képzési területek profiljait, ugyanakkor nem adnak választ arra a kérdésre, hogy milyen tényezők formálják ezeket az attitűdöket. Az azonban bizonyos, hogy egyes tudományterületek mintázatai „mélyfúrásokat” igényelnek, mivel a rendelkezésünkre álló szakirodalmi ismereteink alapján a rajzolatok nehezen értelmezhetők.

Az elemzésünknek még sok elvarratlan szála akad. A jövőben kvalitatív hallgatói és oktatói interjúk segítségével az egyes intézmények és képzések értelmiségképző szocializációs mechanizmusainak feltárását tervezzük, hiszen az egyes egyetemeken-főiskolákon zajló folyamatok mélyebb megértéséhez a kvalitatív kutatási technikák használata elengedhetetlen. Ráadásul az oktatók vizsgálata alig jelenik meg a felsőoktatáskutatás területén, miközben a felsőoktatás szocializációs folyamatában a szerepük kulcsfontosságú. Reményeink szerint a mostani vizsgálatra ráépülő elemzések teljesebb, átfogóbb képét adják a hallgatók értelmiségi szerepvállalásról alkotott véleményének, és közelebb jutunk ezen vélemények kifermálódásának folyamatához is.

Abstract: A block of questions of 18 item was created to describe the contents of intellectuals' roles. The elements are based on role components which can be found in the literature (professional role, public intellectuals, local involvement etc.) The empirical data come from a nationwide quantitative research in Hungary from 2017 (N=1502). Several theoretical approaches appear in the international literature after the Millennium about the relationship between university and intellectual roles. The interpretation of our empirical findings includes the lessons learnt from the changes in the system of higher education and outside the institutions as these can also shape the students' intellectual roles. The empirical results show that students' view of the intellectual role is a mixture in which the expertise and the classic intellectual elements are dominant while the items of the criticism, the elements of the public intellectual life and the macro level effects are secondary factors. Students tend to interpret the intellectual role within a local community framework, the macrostructural or general elements of this role are less emphasised in their view.

Keywords: intellectuals, higher education, students

Irodalom

- Auer, S. (2006): Public Intellectuals: East and west. Jan Patocka and Václav Havel in contention with Maurice Merleau-Ponty and Slavoj Žižek. In Fleck, Ch. – Hess, A. – Lyon, S. E. (eds.): *Intellectuals and Their Public. Perspectives from Social Sciences*. London: Routledge, 89–105.
- Barnett, R. (2005): Academics as intellectuals. In Cummings, D. (ed.): *The Changing Role of Public Intellectuals*. London – New York: Routledge, 108–122.
- Bauman, Z. (1987): *Legislators and interpreters: On modernity, post-modernity and intellect*. Cambridge: Polity Press.
- Berlinger E. – Megyeri K. (2015): Mélyszegénységből a felsőoktatásba. *Közgazdasági Szemle*, 62(2): 674–699.
- Bok, D. (2005): *Universities in the Marketplace*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

- Brym, R. J. (2015): Sociology of intellectuals. In Wright, J. D. (ed.): *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. 2nd Edition, Volume 12. London: Elsevier, 277–282.
- Davis, H. (2006): Conclusion. Revisiting the concept of the public intellectual. In Fleck, Ch. – Hess, A. – Lyon, S. E. (eds.): *Intellectuals and their Public. Perspectives from Social Sciences*. London: Routledge, 261–269.
- Engler Á. (szerk.) (2018): *Család és karrier. Egyetemi hallgatók jövőtervei*. Debrecen: CHERD.
- Ettrich, F. (2007): Szabadon lebegő értelmiség és új osztály. *Világosság*, 48(7–8): 175–190.
- Eurostudent VI. A felsőoktatás szociális dimenziója Magyarországon. (2018). https://www.felvi.hu/pub_bin/dload/felsooktatasihely/Eurostudent_VI_gyorsjelentés.pdf; (Letöltés ideje: 2018. 11. 05.)
- Fitzgerald, T. (2012a): Tracing the fault lines. In Fitzgerald, T. – White, J. – Gunter, M. H. (eds.): *Hard Labour? Academic Work and the Changing Landscape of Higher Education*. Bingley, UK: Emerald Group, 1–22.
- Fitzgerald, T. (2012b): Continuing challenges. In Fitzgerald, T. – White, J. – Gunter, M. H. (eds.): *Hard Labour? Academic Work and the Changing Landscape of Higher Education*. Bingley, UK: Emerald Group, 163–176.
- Fleck, Ch. – Hess, A. – Lyon, S. E. (eds.) (2006): *Intellectuals and their Public. Perspectives from Social Sciences*. London: Routledge.
- Fónai, M. (1995): *Értelmiség, értelmiségi funkciók és szerepek – egy regionális kutatás konzekvenciái*. Budapest: Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés.
- Fuller, S. (2009): *The Sociology of Intellectual Life*. L.A. – London – New Delhi – Singapur – Washington: SAGE.
- Furedi, F. (2005): Afterworld: The downrising of intellectual autonomy. In Cumming, D. (ed.): *The Changing Role of the Public Intellectual*. London – New York: Routledge, 172–177.
- Gunter, H. M. (2012): Intellectual work and knowledge production. In Fitzgerald, T. – White, J. – Gunter, M. H. (eds.): *Hard Labour? Academic Work and the Changing Landscape of Higher Education*. Bingley, UK: Emerald Group, 23–40.
- Hrubos, I. (2014): Expanzió – határok nélkül. *Educatio*, 23(2): 205–215.
- Huszár T. (1977): *Fejezetek az értelmiség történetéből*. Gondolat: Budapest.
- Karády V. (2012): Az értelmiség kialakulásának kezdetei Magyarországon a 19. században. In Karády V. – Nagy P. T. (szerk.): *Iskolázás, értelmiség és tudomány a 19–20. századi Magyarországon*. Budapest: WJLF, 13–31.
- Kozma T. (2004). *Kié az egyetem?* Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Kristóf L. (2011): A magyar értelmiség rekrutációja. *Értekezés*. Budapest: BCE, Szociológiai Doktori Iskola.
- Laemml, T. (2011): „Getting Educated”: *Working Class and First Generations Students and the Extra-curriculum*. Saint Paul, Minnesota, USA: Macalester College, Sociology of Honour Projekts. Spring. Paper 32.
- Le Goff, J. (1979): *Az értelmiség a középkorban*. Budapest: Magvető Kiadó.

- Mazsu J. (2012): *Tanulmányok a magyar értelmiség társadalomtörténetéből 1825–1914*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Nagy P. T. (2012): A diplomás értelmiség népi rekrutációjának alakulása 1945 előtt és után. In Karády V. – Nagy P. T. (szerk.): *Iskolázás, értelmiség és tudomány a 19–20. századi Magyarországon*. Budapest: WJLF, 122–136.
- Oktatási Hivatal (2018): *Felsőoktatási statisztikák*.
https://www.oktatas.hu/felsooktatas/kozerdeku_adatok/felsooktatasi_adatok_kozzetetele/felsooktatasi_statisztikak (Letöltés ideje: 2018.10.25.)
- Oross D. (2013): Civil és közéleti aktivitás. In Székely L. (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet*. Budapest: Kutatópont, 283–330.
- Panton, J. (2005): What are universities for? Universities, knowledge and intellectuals. In Cummings, D. (ed.): *The Changing Role of the Public Intellectuals*. London: Routledge, 139–156.
- Polónyi I. (2010): *Az akadémiai szféra és az innováció*. Budapest: ÚMK.
- Polónyi I. (2013): *Az aranykor vége – bezárnak-e a papírgyárak?* Budapest: Gondolat Kiadó.
- Pusztai G. (2011): A láthatatlan kéztől a baráti kezekig. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Pusztai G. – Bocsi V. – Ceglédi T. (szerk.) (2016): *A felsőoktatás (hozzáadott) értéke*. Nagyvárad – Budapest: Partium – PPS – ÚMK.
- Sullivan, O. (2010): Elfoglalt életmód. Státusz szerinti elkülönülés és fogyasztási stratégiák a magas jövedelemmel és kevés szabadidővel rendelkezők körében. *Replika*, 19(70): 31–49.
- Szabó I. (1990): A megtanulhatatlan ember. *Társadalomtudományi Közlemények*, 20(1–2): 129–158.
- Szabó I. (2012): Az egyetem mint szocializációs színtér. In Dusa Á. et al. (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok I*. Debrecen: Egyetemi Kiadó, 13–35.
- Szelényi I. (1990): Új osztály, állam, politika. Budapest: Európa.
- Váriné Sz. I. (1981): *Fiatal értelmiségiek a pályán*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Veroszta Zs. (2010): *Felsőoktatási értékek – hallgatói szemmel. A felsőoktatás küldetésére vonatkozó hallgatói értékstruktúrák feltárása*. PhD-értekezés. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalomtudományi Kar, Szociológiai Doktori Iskola.
- Veroszta Zs. (2016): *Frissdiplomások 2015*. Budapest: Oktatási Hivatal Felsőoktatás Elemzési Főosztály.
- White, J. (2012): Scholarly identity. In Fitzgerald, T. – White, J. – Gunter, M. H. (eds.): *Hard Labour? Academic Work and the Changing Landscape of Higher Education*. Bingley, UK: Emerald Group, 41–64.

Melléklet

1. táblázat: Az alábbi tényezők mennyire fontos összetevői az értelmiségi létnek? Kérlek, osztályozd egytől négyig!

	1 egyáltalán nem fontos	2	3	4 nagyon fontos
szaktudás egy adott tudományterületen				
általános, a saját tudományterületén túli műveltség				
részvétel a közügyekben, közfeladatok ellátása				
nyilvános állásfoglalás közéleti kérdésekben, médiaszereplés				
diploma, megfelelő iskolai végzettség				
magaskultúra fogyasztása				
szakirodalom ismerete				
tudományos vagy művészeti alkotások létrehozása				
értelmiségi/szellemi munka végzése				
mintaadás, motiválás, a lokális közösségek és a társadalom jobbra tétele				
szellemi függetlenség (például intézményektől vagy politikától)				
társadalmi jelenségek elemzése, kritikája				
törekvés a jóra és a szépre				
nemzeti identitás és kultúra őrzése				
hozzájárulás az európai és/vagy globális kultúrához, annak terjesztése, nemzetközi kapcsolattartás				
hatalom ellenőrzése és kritikája, tüntetéseken való részvétel				
tudományos eredmények felhasználása és terjesztése, a társadalom jobbra tétele				
közvetítő szerep a különböző társadalmi rétegek vagy érdekcsoportok között				

2. táblázat: A tudásorientált faktor lineáris regressziós modellje (béta-értékek, CSAK Kutatás, N=1502, $p \leq 0,05$, sig. = 0,000: ***, sig. 0,001 és 0,01 között = **, sig. 0,01 és 0,05 között = *)

	1. lépcső	2. lépcső	3. lépcső
nem (0 – férfi, 1 – nő)	–	–	–
anyagi tőke (indexszel)	–	–	–
falu	–	–	–
megyeszékhely	–	–	–
főváros	–,117**	–,120**	–,114**
apa végzettsége (folytonos)	–	–	–
anya végzettsége (folytonos)	–	–	–
egyházias		–	–
maga módján		–	–
nem vallásos		–	–
bölcsészettudomány			–
társadalomtudomány			–
természettudomány			–
műszaki tudományok			–
orvostudomány			–
művészeti képzések			–
hittudományi képzések			–
mesterképzés			–
osztatlan képzés			–
R ²	0,059	0,193	0,223